

Рецензії

УДК 348

DOI 10.33244/2617-4154.3(16).2024.396-403

О. М. Лощикін,

д-р юрид. наук, професор, заслужений економіст України,

Державний податковий університет

e-mail: losholeksandr@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-9689-1650;

Ю. Г. Підпригора,

канд. філол. наук,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

e-mail: y.pidipryhora@kubg.edu.ua

ORCID ID 0000-0001-8168-7825

ПАПСЬКА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАНОНІЧНОГО ПРАВА

Рец. на кн. d'Avray D. L. Papal Jurisprudence, 385–1234: Social Origins and Medieval Reception of Canon Law. New York – Cambridge: Cambridge University Press, 2022. XII, 320 p.

Рецензія присвячена розгляду дослідження Девідом д'Авре особливостей і способів розвитку середньовічної папської юриспруденції впродовж 385–1234 рр. від пізньої Античності до створення офіційного збірника папських декреталій «Liber extra» папи Григорія IX, який мав (ставив за мету) замінити всі попередні декретальні зібрання. Констатовано, що Д. д'Авре поставив собі за завдання вивчення «соціального ґрунту» папської декреталістики. Зазначено, що він виділив два етапи сплесків папської юрисдикційної активності: 1) від першої збереженої декреталії папи Сиріція (датованої 385 роком) до декреталій пап Лева I (440–461) та Геласія I (492–496) і появи перших значних та впливових збірників декреталій, починаючи з «Діонісіани» (бл. 500 року); 2) від зібрання попередніх папських декреталій у «Декреті» Граціана (бл. 1140) через епоху декретальних колекцій до «Liber extra» папи Григорія IX (1234). Наголошено, що першому, ранньому, пізньоантичному етапу декреталістики д'Авре приділяє значно більше уваги, його висновки ґрунтуються на глибокому вивченні ранніх декреталій і епохи їх створення; другий етап викладений більш стисло, у чомусь навіть поверхнево. Зазначено, що Д. д'Авре будує свою роботу згідно з традиційним хронологічним викладенням матеріалу, але змушений вдаватись до певних скорочень і узагальнень,

щоб вкласти особистісний та інституціональний розвиток однієї з панівних галузей середньовічної науки – канонічного права – в досить обмежений обсяг роботи. Плюсом такого підходу є чітко зазначена авторська позиція з розглянутих питань. Авторські підходи до матеріалу і висновки базуються на використанні методів «інтелектуальної історії» Дж. Г. А. Покока. Зазначено, що причина поширення папських декреталій приблизно 400 р. і знову 1200 р. полягала, на думку Д. д'Авре, в тому, що зміна соціальних умов призвела до повсюдної невизначеності серед складнощів у християнських ритуалах, ієрархіях, статусі духовенства, ставленні до еретиків і доктринальних питаннях. Можна погодитись з думкою автора, що це було «соціальним підґрунтям» для розвитку («сплесків») папської юриспруденції. Зроблено висновок, що Д. д'Авре поєднав ретельне дослідження текстів і рукописів з більш широким соціальним аналізом, привніс нові ідеї та запропонував нові рамки в розробку проблематики папських декреталій.

Ключові слова: папська юриспруденція, канонічне право, папські декреталії, Середні віки.

Постановка проблеми. Монографія професора-емерітуса університетського коледжу (Jesus College) Лондонського університету Девіда Л. д'Авре (нар. 1952 р.) «Папська юриспруденція, 385–1234: Соціальне походження та середньовічна рецепція канонічного права» [1] продовжує авторські розвідки в царині канонічного права і церковної юриспруденції й характеризує сучасний стан уявлень одного з представників британської національної школи вивчення церковного права щодо його походження і розвитку впродовж майже тисячі років, що, на думку автора, дає змогу виокремити певні закономірності. Робота багато в чому базується на вивченні джерел, переклад яких було видано окремим томом [2]. Автор доповнює свій аналіз модальностей середньовічної папської юриспруденції зверненням до її практичної реалізації папською курією. Монографія складається зі вступу, 18 невеликих за обсягом підрозділів (загалом не більше ніж 15 сторінок), висновків, бібліографії та трьох розлогіх додатків з текстами з листів Лева I, Геласія I та «Ординарної глоси» («Glossa ordinaria»). Ці тексти доповнюють, а не дублюють вибрані декреталії, відредаговані та обговорені в попередній роботі автора [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення і розвиток середньовічного канонічного права в Західній Європі в останні десятиліття переживає значне пожвавлення дослідницького інтересу як у зарубіжній [3; 4; 5], так і у вітчизняній історіографії [6; 7; 8], велику увагу посіло вивчення й каталогізація архівів, видання і коментування окремих джерел, кодикологічні і просопографічні дослідження, спроби дослідити окремі підрозділи каноністики (права таїнств, шлюбного, процесуального права, патронату, папських провізій і резервів, церковних виборів та ін.), співвідношення розвитку декреталістики з інституційною історією Церкви, історію канонічного права як частку історії культури та загальної історії, як глобальний культурно-правовий феномен. Поглиблюється міжнародна співпраця науковців: у липні 2022 року в Сент-Луїсі в Америці відбувся 16 Міжнародний конгрес середньовічного канонічного права [9], наступний буде проходити в липні 2024 р. у Кенті (Велика Британія).

Лоцихін О. М., Підпригора Ю. Г.

Папська юриспруденція та становлення канонічного права

Постановка завдання. Рецензія присвячена розгляду дослідження Девідом д'Авре особливостей і способів розвитку середньовічної папської юриспруденції впродовж 385–1234 рр. від пізньої Античності (від першої відомої папської декреталії папи Сіріція) до створення офіційного збірника папських декреталій «Liber extra» папи Григорія IX, який мав (ставив за мету) замінити всі попередні декретальні зібрання.

Виклад основного матеріалу. Д. д'Авре поставив собі за завдання вивчення «соціального ґрунту» папської декреталістики. Він виділив два етапи сплесків папської юрисдикційної активності: 1) від першої збереженої декреталії папи Сіріція (датованої 385 роком) до декреталій пап Лева I (440–461) та Геласія I (492–496) і появи перших значних та впливових збірників декреталій, починаючи з «Діонісіани» (бл. 500 року) [1, с. 106–119]; 2) від зібрання попередніх папських декреталій у «Декреті» Граціана (бл. 1140) через епоху декретальних колекцій до «Liber extra» папи Григорія IX (1234) [1, с. 204–214]. Першому, ранньому, пізньоантичному етапу декреталістики д'Авре приділяє значно більше уваги, його висновки ґрунтуються на глибокому вивченні ранніх декреталій та епохи їх створення. Потребу в появленні й стрімкому розповсюдженні папського законодавства автор вбачає у поєднанні кількох чинників: 1) з IV ст. імператорська влада та імперські структури на латинському заході ставали слабшими [1, с. 21–34]; 2) усе більше людей наверталося до християнства, зростала мобільність християн по всій імперії; 3) рішення Соборів (насамперед Нікейського) не отримали належного розповсюдження; 4) набули поширення регіональні відмінності в християнських ритуалах, практиці, церковних нормах та ієрархічних структурах через свої подорожі та міграції [1, с. 35–55]; 5) виникла сильна богословська невизначеність через дебати між Августином і Пелагієм щодо благодаті [1, с. 96–105]; 6) постало питання міста чернецтва в Церкві (з одного боку, зростання популярності ченців, з іншого, – невизначеність щодо того, як люди, віддані релігійному життю, мають бути долучені до ієрархії священнослужителів) [1, с. 96–105]; 7) зростання кількості запитів, надісланих до папи, який, згідно з моделлю імператорських рескриптів, давав відповіді [1, с. 120–149]. «Надмірність» папських декреталій цього періоду призвела до: 1) зменшення потреби в нових зверненнях і нових декреталіях; 2) поширення колекцій папських декреталій. Першими трьома декретальними збірниками були «Dionysiana», «Quesnelliana» й набагато менш впливова «Frisingensis prima». Д'Авре розглядає, як ранні папські декреталії були отримані, збережені та увічнені у вибраних канонічних колекціях. Він містить трактування відомого «Admonitio generalis» Карла Великого (перша половина якого копіює *canonica instituta*), що складається з версій ранніх декреталій і соборних рішень. Тепер за відповідями на свої питання вірні могли звертатися до авторитетних колекцій декреталій.

Надалі д'Авре розглядає рецепцію папських декреталій у каролінгський період [1, с. 150–168] та період реформ [1, с. 169–188] і, нарешті, долучених у «Декрет» Граціана, а також нові декреталії пап кінця XII та початку XIII століть, зібрані представниками університетської юридичної спільноти в декретальні колекції. Д'Авре наводить пояснення того, чому зростання невизначеності наприкінці XI та на початку XII століття знову спонукало до появи великого обсягу нових папських декреталій у наступні роки.

На його думку, численні трактування папської та релігійної реформи не змогли у належний спосіб пояснити, чому реформа відбулася тоді, коли вона відбулася, і чому реформа вважалася ідеалом від її початку. Для нього пояснення, зосереджені на зростанні грошової економіки як фоні відмови від симонії, є надто простими або помилковими. Д'Авре стверджує, що симонія була давно засуджена в попередніх папських декреталіях. Власне пояснення д'Авре ґрунтується на акцентуванні ролі соціальних змін, що вплинули на духовенство, – celibату (по суті, «цнотливого шлюбу», але не відмова від шлюбу) [1, с. 215–227], а також виборчі процедури, пов'язані з обранням єпископів [1, с. 228–238]. Врахування цих соціальних змін, вважає д'Авре, дає дослідникові додаткове пояснення реформи: «правова система, жива в декретальних колекціях, але статична, стикається з реаліями, які еволюціонували далеко за межі контексту права IV–V століть» [1, с. 180]. У результаті латинський християнський світ знову опинився в стані невизначеності, яка потребувала узгодити старі тексти з сучасними реаліями. Ця невизначеність змусила насамперед єпископів знову шукати твердих відповідей у єдиної визнаної авторитетною інституції – папства.

Останні розділи приділяють увагу «Ординарній глосі» на «Декрет» Граціана [2] та розвитку ідей тексту Йоганна Тевтоніка після Четвертого Латеранського Собору (1215) [4, с. 318–378; 10, с. 42–46] до версії, викладеної в «Liber Extra» Григорія IX (1234) [11].

Варто зазначити, що дослідження д'Авре базується на ретельному аналізі документальних джерел (повсюдні звернення і посилання в тексті роботи). Д. д'Авре будує свою роботу згідно з традиційним хронологічним викладенням матеріалу, він змушений вдаватися до певних скорочень та узагальнень, щоб вкласти особистісний та інституціональний розвиток однієї з панівних галузей середньовічної науки – канонічного права – в досить обмежений обсяг роботи. Плюсом такого підходу є чітко зазначена авторська позиція з розглянутих питань. Авторські підходи до матеріалу і висновки базуються на використанні методів «інтелектуальної історії» Дж. Г. А. Покока [1, с. 3–20]. Ідея Покока полягає в тому, що особливості мислення та діяльності відроджуються в певних середовищах, виникають схожі типи «соціального ґрунту» [1, с. 2], схожі дії та реакції навіть з різницею в кілька століть. Д. д'Авре впевнений, що подібний підхід «досить добре спрацьовує для вивчення історії папської юриспруденції» [1, с. 12] і намагається послідовно відстоювати цю тезу. За цією моделлю д'Авре аналізує два історичні періоди часу, які зазвичай вивчаються в рамках різних академічних дисциплін. Тому, використавши хронологічний та історичний принципи під час побудови структури роботи, автор висловлює застереження проти підпорядкування осмислення матеріалу впливу періодизації, за авторським висловом, «в'язниці періодизації» [1, с. 12], і навіть «принципу історизму», як послідовного поступового розвитку суспільних явищ [1, с. 199]. На думку д'Авре, патерни та трансформації розробленої школою Аналіз концепції «довгої історії» не вичерпують можливостей підкорення періодизації; він упевнений, що «періодизація дозволяє, але не має обмежувати дослідження» [1, с. 19]. Тобто періодизація приховує, нівелює той факт, що історія може стрибнути, відхилитися або зазнати краху. В основу свого дослідження Д. д'Авре поклав концепцію такого стрибка, перескоку на новий якісний рівень розвитку

канонічного права і папської юриспруденції, точніше двох стрибків – приблизно в 400 і приблизно в 1050 роках. Автор намагається з'ясувати причини появи когнітивного дисонансу нового декретального права з попереднім; він навіть відмовляється від використання терміна «традиція» (віддаючи перевагу термінам «розмова» або «дискусія»), оскільки він «має тенденцію передбачати відсутність змін або еволюції» [1, с. 13].

Д. д'Авре стверджує, що причина поширення папських декреталій приблизно в 400 і знову в 1200 роках полягає в тому, що зміна соціальних умов призвела до повсюдної невизначеності серед складнощів у християнських ритуалах [1, с. 56–64], ієрархіях [1, с. 65–73], статусі духовенства [1, с. 74–86], ставленні до еретиків [1, с. 87–95] і доктринальних питаннях [1, с. 189–203]. Поширення невизначеностей підняло потребу в чітких, авторитетних відповідях; у результаті латинські християни, перш за все єпископи, звернулися до пап за остаточними рішеннями, які потім могли б керувати їх управлінням у своїх єпархіях.

Розглядаючи питання анахронізму під час вивчення якісно інших періодів розвитку науки, автор розглядає можливості та запобіжники опису явищ, реалій та концепцій минулого за допомогою наукових уявлень сьогодення, не надаючи їм зовсім іншого змісту. Д. д'Авре чітко розмежовує «етичні» (сучасні поняття, які ми використовуємо для категоризації та аналізу чогось у минулому) та «емічні» (поняття притаманні для періоду, який ми вивчаємо) поняття [1, с. 93]. Автор вважає, що неможливо зрозуміти минуле, якщо під час аналізування ігнорувати ті речі, які люди минулого вважали важливими й навіть фундаментальними.

Д. д'Авре поєднав ретельне дослідження текстів і рукописів з більш широким соціальним аналізом, привніс нові ідеї та запропонував нові рамки у розгляд теми папських декреталій, спонукав істориків середньовічного права вийти за типові хронологічні межі дослідження заради пояснення сутності й часу появи певних явищ. Не всі авторські положення однаково добре аргументовані: якщо перша декретальна епоха розглядається досить ретельно і з погляду умов виникнення та сутнісних характеристик, то друга декретальна епоха викладена дещо схематично, поверхнево.

Висновки. Отже, дійшли висновку, що Д. д'Авре поставив собі за завдання вивчення «соціального ґрунту» папської декреталістики. Він виділив два етапи сплесків папської юрисдикційної активності: 1) від першої збереженої декреталії папи Сіріція (датованої 385 роком) до декреталій пап Лева I (440–461) та Геласія I (492–496) і появи перших значних та впливових збірників декреталій, починаючи з «Діонісіани» (прибл. 500 року); 2) від зібрання попередніх папських декреталій у «Декреті» Граціана (прибл. 1140) через епоху декретальних колекцій до «Liber extra» папи Григорія IX (1234). Першому етапу декреталістики д'Авре приділяє значно більше уваги, його висновки ґрунтуються на вивченні ранніх декреталій та епохи їх створення; другий етап викладений більш стисло, у чомусь навіть поверхнево. Д. д'Авре побудував свою роботу згідно з традиційним хронологічним викладенням матеріалу, але змушений вдаватись до скорочень та узагальнень, щоб вкласти розвиток канонічного права в досить обмежений обсяг роботи. Плюсом такого підходу є чітко зазначена авторська

позиція з розглянутих питань. Авторські підходи і висновки базуються на використанні методів «інтелектуальної історії» Дж. Г. А. Покока. Причина поширення папських декреталій приблизно в 400 і знову в 1200 роках полягала, на думку Д. д'Авре, в тому, що зміна соціальних умов призвела до повсюдної невизначеності серед складнощів у християнських ритуалах, ієрархіях, статусі духовенства, ставленні до еретиків і доктринальних питаннях. Це було «соціальним підґрунтям» для розвитку («сплесків») папської юриспруденції. Д. д'Авре поєднав ретельне дослідження текстів і рукописів з більш широким соціальним аналізом, привніс нові ідеї та запропонував нові рамки в розробку проблематики папських декреталій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. d'Avray D. L. *Papal Jurisprudence, 385–1234: Social Origins and Medieval Reception of Canon Law*. New York – Cambridge : Cambridge University Press, 2022. XII. 320 p.
2. d'Avray D. L. *Papal Jurisprudence c. 400: Sources of the Canon Law Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press. 2019. X. 302 p.
3. Sanzharov V. A. *Historiografia niemiecka XIX-XX wieku według średniowiecznego prawa kanonicznego. KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Lublin, 2023. № 3(55). S. 181–185.
4. *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234: From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX* / ed. W. Hartmann, K. : Pennington. Washington : Catholic University of America Press, 2008. 442 p.
5. *The Cambridge History of Medieval Canon Law* / ed. A. Winroth, J. C. Wei. Cambridge University Press, 2022. 618 p.
6. Санжаров В. А. Становлення та розвиток канонічного права в Західній Європі у XII–XIV століттях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Ірпінь, 2024. 20 с.
7. Санжаров В. А. Витоки і джерела канонічного права в Західній Європі до Декрету Граціана. *Правова позиція*. 2022. № 1 (34). С. 5–9. DOI : <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-1.1>
8. Санжаров В. А. Оформлення системи церковного права в Західній Європі у XII столітті. Декрет Граціана. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 6 (41). С. 18–21. DOI : [https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i6\(41\).959](https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i6(41).959)
9. Мацелик М. О., Санжарова Г. Ф. 16-й Міжнародний конгрес середньовічного канонічного права в Сент-Луїсі (липень 2022 року). *VI Всеукраїнські науково-правові читання пам'яті доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник* : збірник матеріалів / за заг. ред. А. Є. Шевченка. Ірпінь : Університет ДПУ, 2023. С. 71–74.
10. Санжаров В. А., Павлюх О. А., Санжарова Г. Ф. Четвертий Латеранський Собор 1215 року: традиції і новації в канонічному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 42–46. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/8>
11. Санжаров В. А. Декреталії Григорія IX / Велика українська енциклопедія. URL : https://vue.gov.ua/Декреталії_Григорія_IX (дата звернення: 29.10.2023).

Лоцихін О. М., Підпригора Ю. Г.

Папська юриспруденція та становлення канонічного права

REFERENCES

1. d'Avray D. L. *Papal Jurisprudence, 385–1234: Social Origins and Medieval Reception of Canon Law*. New York – Cambridge : Cambridge University Press, 2022. XII. 320 p.
2. d'Avray D. L. *Papal Jurisprudence c.400: Sources of the Canon Law Tradition*. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. X. 302 p.
3. Sanzharov V.A. *Historiografia niemiecka XIX-XX wieku według średniowiecznego prawa kanonicznego. KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Lublin, 2023. № 3(55). S. 181–185.
4. *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234: From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX* / ed. W. Hartmann, K. : Pennington. Washington: Catholic University of America Press, 2008. 442 p.
5. *The Cambridge History of Medieval Canon Law* / ed. A. Winroth, J. C. Wei. Cambridge University Press. 2022. 618 p.
6. Sanzharov V. A. *Formation and Development of Canon Law in Western Europe in the 12th–14th Centuries: author's abstract of the dissertation*. Irpin, 2024.
7. Sanzharov V. A. *Origins and Sources of Canon Law in Western Europe Before the Gratian Decree. Legal Position*. 2022. Issue 1 (34). P. 5–9.
8. Sanzharov V. A. *Creation of the System of Ecclesiastical Law in Western Europe in the XII Century. Gratian's Decretum. Subcarpathian Law Herald*. 2021. Issue 6 (41). P. 18–21.
9. Macelyk M. O., Sanzharova G. F. *16th International Congress of Medieval Canon Law in St. Louis (July 2022). VI All-Ukrainian Scientific and Legal Readings in Memory of Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine Nina Romanivna Nyzhnyk*. Irpin : State Tax University, 2023.
10. Sanzharov V. A., Pavlyukh O. A., Sanzharova G. F. *The Fourth Lateran Council (1215): Traditions and New Efforts in Canon Law. Juridical Scientific and Electronic Journal*. 2022. Issue 6. P. 42–46.
11. Sanzharov V. A. *Decretals of Gregory IX. Great Ukrainian Encyclopedia*. URL : [https://vue.gov.ua/Декреталії Григорія IX \(29.10.2023\)](https://vue.gov.ua/Декреталії Григорія IX (29.10.2023)).

O. M. Loschykhin, Yu. G. Pidiprygora. PAPAL JURISPRUDENCE AND FORMATION OF CANON LAW

Book review: d'Avray D. L. *Papal Jurisprudence, 385–1234: Social Origins and Medieval Reception of Canon Law*. New York-Cambridge: Cambridge University Press, 2022. XII, 320 p.

The review is devoted to consideration of David d'Avray's study of the peculiarities and ways of development of medieval papal jurisprudence during 385–1234 from Late Antiquity to the creation of the official collection of papal decretals "Liber extra" of Pope Gregory IX, which was (intended) to replace all previous decretal collections. It was established that D. d'Avray set himself the task of studying the "social ground" of papal decretalism. It is noted that he singled out two stages of bursts of papal jurisdictional activity: 1) from the first

surviving decretal of Pope Siritius (dated 385) to the decretals of Popes Leo I (440–461) and Gelasius I (492–496) and the appearance of the first significant and influential collections decretalium, starting with "Dionysiana" (c. 500); 2) from the collection of previous papal decretals in Gratian's "Decretum" (c. 1140) through the era of decretal collections to the "Liber extra" of Pope Gregory IX (1234). It is emphasized that d'Avray pays much more attention to the first, early, late antique stage of decretalistic, his conclusions are based on a deep study of early decretalia and the era of their creation; the second stage is laid out more concisely, in some ways even superficially. It is noted that D. d'Avray builds his work according to the traditional chronological presentation of the material, but is forced to resort to certain abbreviations and generalizations in order to fit the personal and institutional development of one of the dominant branches of medieval science – canon law – into a rather limited scope of work. A plus of this approach is a clearly stated author's position on the issues under consideration. The author's approaches to the material and conclusions are based on the use of J. G. A. Pocock's "intellectual history" methods. It was noted that the reason for the spread of papal decrees around 400 and again in 1200 was, according to D. d'Avray, that the change in social conditions led to widespread uncertainty amid complexities in Christian rituals, hierarchies, the status of the clergy, attitudes towards heretics and doctrinal issues. One can agree with the author's opinion that this was the "social basis" for the development ("surges") of papal jurisprudence. It is concluded that D. d'Avray combined a thorough study of texts and manuscripts with a broader social analysis, brought new ideas and proposed new frameworks in the development of the problematic of papal decretals.

Key words: *Papal Jurisprudence, Canon Law, Papal Decretals, Medieval Ages.*

Стаття надійшла до редколегії 2 серпня 2024 року